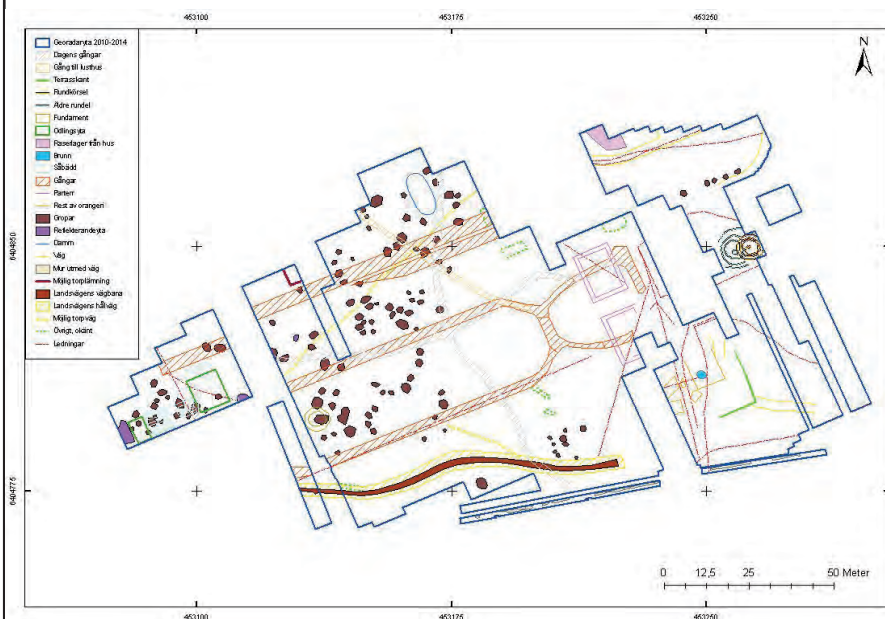

Parkens gränser

Kompletterande undersökning med georadar av RAÄ Jönköping 250
Rosenlunds herrgårdspark sommaren 2014. Jönköpings stad och kommun.
Jönköpings läns museum.

Parkens gränser

Kompletterande undersökning med georadar av RAÄ Jönköping 250
Rosenlunds herrgårdspark sommaren 2014. Jönköpings stad och kommun.
Modern Arkeologi och Jönköpings läns museum

Rapport, foto och ritningar: Claes Pettersson, Lars Winroth och Ingvar Røjder
Grafisk mall: Anna Ståhlhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

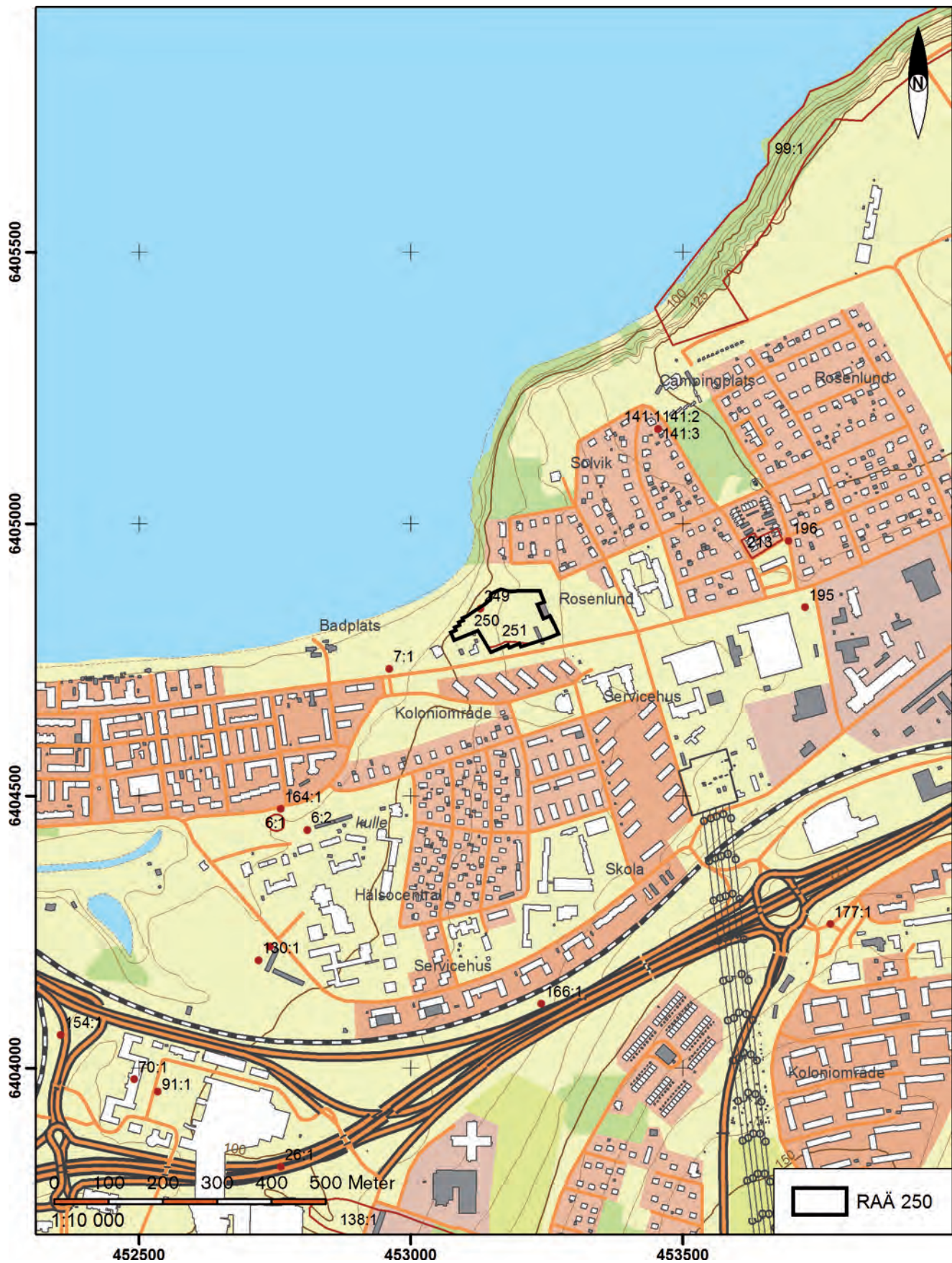
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2014

Innehåll

Inledning.....	5
Omfattning - RAÄ 250 Rosenlunds park.....	6
Målsättning.....	7
Metod.....	7
Georadar som metod.....	8
Komplikationer vid fältarbetet.....	9
Topografi.....	9
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	10
Före herrgården Rosenlunds tillkomst.....	10
Gustaf Mauritz Posses Rosenlund.....	11
Rosenlund i nutiden.....	12
Tidigare undersökningar i Rosenlunds park.....	13
Resultat - Parken som helhet.....	14
Trädgårdsmästeri med växthus och odlingsbäddar.....	14
Parkens västra gräns.....	15
Muren mot Huskvarnavägen.....	15
Ytan väster om inspektorslängan.....	16
Gårdsytan söder om herrgårdsbyggnaden.....	16
Stall ...eller orangeri?.....	17
Mellan herrgården och Rosariet.....	19
Några avslutande reflektioner.....	21
Sammanfattning.....	23
Åtgärdsförslag.....	26
Administrativa uppgifter.....	28
Referenser.....	29
Tryckta källor.....	29
Kartunderlag.....	30

Bilaga

Bilaga 1. Lars Winroth: Georadarkartering i Rosenlunds herrgårdspark sommaren 2014

FIGUR 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Utbredningen av RAÅ 250 - Rosenlunds herrgårdspark markerad med svart ram. Skala 1:10 000.

Inledning

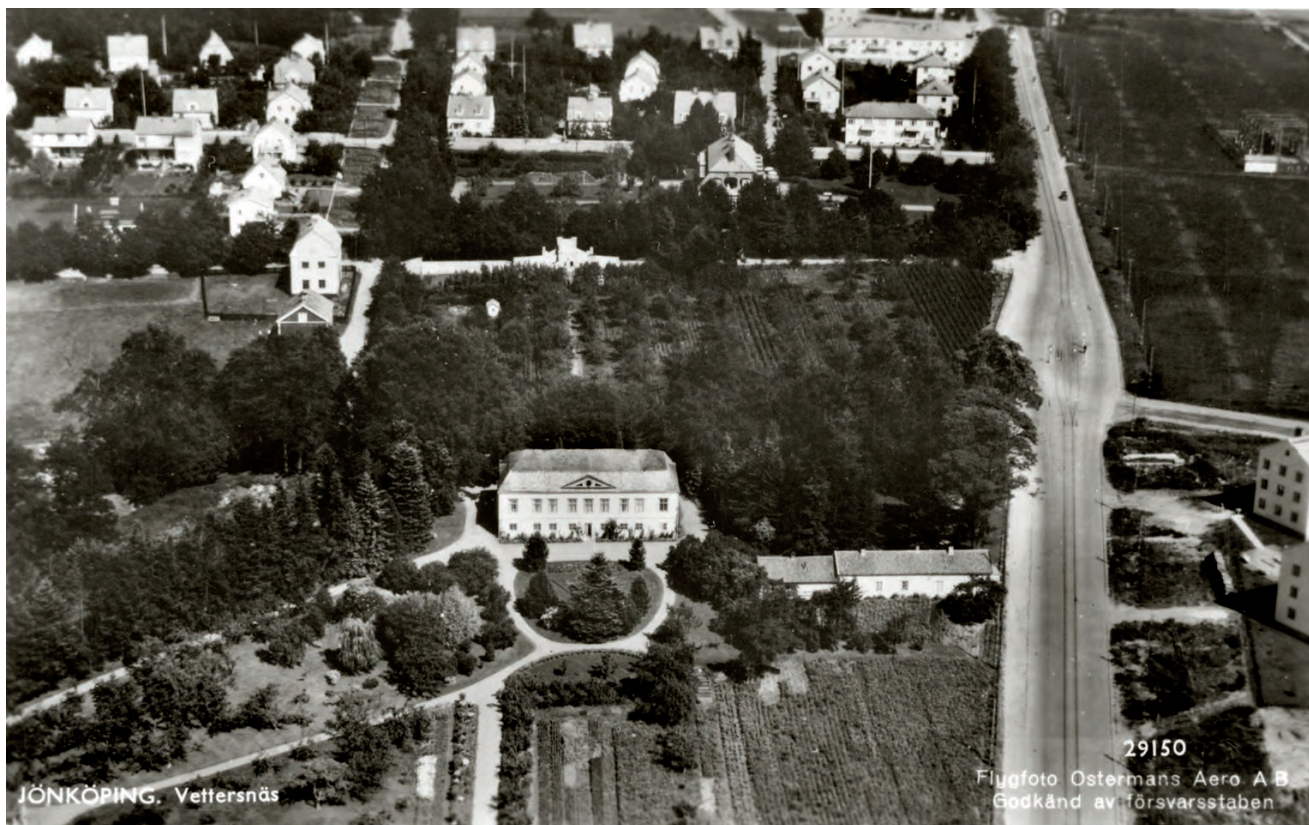
I mitten av juli 2014 genomförde Modern Arkeologi KB den tredje karteringen med georadar inom fornlämning RAÄ Jönköping 250 Rosenlunds herrgårdspark. De båda föregående hade gjorts redan på senhösten 2010 respektive våren 2011 (Pettersson & Winroth 2011). Då upptäcktes de under dagens markyta dolda spåren efter den gustavianska parken, lämningar som senare kom att få status av lagskyddad fast fornlämning. Här började också den diskussion kring herrgårdens framtida ägande och utnyttjande som ledde fram till ett beslut i kommunfullmäktige den 24 april 2014 med innebörden att Rosenlund förblir i kommunal ägo. I de riktlinjer som dragits upp ingår att utreda och förbereda för ett eventuellt återskapande av det sena 1700-talets parkmiljö i området väster om huvudbyggnaden (se Zeidlitz 2014).

Därför beställde Tekniska kontoret, Gata och Parkavdelningen, Jönköpings kommun, en kompletterande kartering med georadar inom det aktuella området. Syftet var att försöka täcka in de ytor som av olika anledningar inte varit åtkomliga 2010 och 2011. Huvudsakligen handlade det om partier som varit bevuxna med sly eller annan tät vegetation vid de första karteringstillfällena. Sedan dess har omfattande röjningsarbeten genomförts och den tidigare igenvuxna parken har öppnats upp betydligt.

Karteringen genomfördes på tre dagar och kom bland annat att omfatta betydande arealer i områdets västra och södra utkanter, samt en kartering av tidigare inte undersökta ytor öster om huvudbyggnaden. Här registrerades anomalier som visade att det även i anslutning till infarten och i Rosariets västra del finns lämningar efter äldre faser av herrgårdens vidsträckt park och trädgård.

Sammantaget har karteringen med georadar sommaren 2014 bidragit till att avsevärt förbättra kunskapsläget kring fornlämningen inför kommande diskussioner och planförslag som tar upp parkens och hela herrgårdsmiljöns framtida utformning. Framför allt har det varit väsentligt att kunna visa hur väl området med bevarade anläggningar från 1700- och 1800-tal stämmer överens med parkens/trädgårdens utbredning i sen tid. Detta förhållande tydliggör behovet av att justera gränserna för fornlämningsområdet RAÄ Jönköping 250.

Fältarbetet utfördes den 11 till 13 juli 2014 av Lars Winroth och Laila Wing från Modern Arkeologi KB. Bearbetning av insamlade data, redigering och framställning av planer har varit Lars Winroths uppgift. Resultaten från undersökningen har tolkats gemensamt av Lars Winroth, Claes Pettersson och Anna Andréasson (Archaeo-Garden). Föreliggande rapport har framställts av Claes Pettersson, Jönköpings läns museum under hösten 2014 på uppdrag av Modern Arkeologi KB. Avsnittet om Rosenlunds historia har hämtats från rapporten 2013:29 så att läsaren enklare skall kunna tillgodogöra sig föreliggande rapport.

FIGUR 2. Rosenlunds herrgård med sin tillhörande park i ett sent skede av anläggningens existens. Notera hur stora delar av området väster om huvudbyggnaden vid detta tillfälle utnyttjades till trädgårdsodling. Flygfoto från mitten av 1940-talet.

Omfattning - RAÄ 250 Rosenlunds park

Fornlämningsområdet RAÄ Jönköping 250 omfattar en idag lätt igenvuxen parkmark, belägen omedelbart väster om den gustavian-ska herrgårdsbyggnaden på Rosenlund. Den oregelbundet utformade areal som i nuläget har status som fornlämning utgjorde också undersökningsyta för den här beskrivna karteringen. Ett huvudsyfte med undersökningen var att komplettera de redan karterade delytorna och att definiera fornlämningsområdets avgränsningar. RAÄ 250 mäter för närvarande som mest 110 meter i nord-sydlig utsträckning, 195 meter i öst-västlig. Den totala arealen uppgår till drygt 10 000 m² och höjden över havet stiger från 99,5 längst i väster till ca 107,5 meter på den högsta punkten.

Inom området finns även RAÄ 249 lägenhetsbebyggelse (det 1600-talstorp som utgör platsens första kända bebyggelse från historisk tid) samt RAÄ 251 färdväg (landsväg, Eriksgatan, i form av djupt nedskuren men igenfylld hålväg). Även dessa fornlämningar lokaliserades med georadar hösten 2010. I samband med en arkeologisk undersökning våren 2013 påträffades även en husgrund av sannolikt förhistorisk datering, RAÄ 257.

Man bör framhålla att Rosenlunds park tidigare har utgjort något av en vit fläck när det gäller just fornlämningsbild, eftersom det handlar om ett stort sammanhängande område centralt beläget

inne i en större svensk stad. Få mer omfattande markingrepp har skett alltsedan torpet Rosenlunds odling upphörde vid herrgårdens etablering 1786. Frånsett ett mindre antal ledningsdragningar in till själva herrgårdsbyggnaden är ytan i det närmaste orörd. Dock måste man väga in att markanvändningen som park/ trädgård alltsedan 1780-talet också avsatt spår, inte minst i form av sentida gropar för trädplantering. Dessa anläggningar från herrgårdsparkens olika brukningsfaser skapar en blandning som visat sig vara nog så svårtolkad på ett detaljplan.

Målsättning

Avsikten med den här beskrivna karteringen med georadar var att komplettera de båda undersökningar som utförts i Rosenlunds herrgårdspark 2010-2011. De partier av området som på grund av hindrande vegetation fick lämnas därhän för fyra år sedan var nu till stor del åtkomliga, eftersom parkmarken röjts och öppnats upp under den mellanliggande tiden.

Det framhölls som väsentligt att kontrollera vad som kunde finnas av lämningar från parkanläggningens äldre faser även i dessa partier. Dels kunde redan kända strukturer knyts samman, dels fanns möjligheten att lokalisera hittills okända konstruktioner såsom till exempel dammar, mindre byggnader, terrasseringar och gångar.

Sommaren 2014 blev det också möjligt att för första gången arbeta öster om herrgårdens huvudbyggnad, i det område som upptas av huvudinfarten från Huskvarnavägen, grusplanen framför husets entré samt i Rosariets västra del. Det bedömdes som intressant att kontrollera huruvida några äldre lämningar fanns dolda under mark även här, trots att denna del av Rosenlund sannolikt inte skulle komma att beröras av de nu föreslagna restaureringsplanerna i någon högre grad.

Sammanfattningsvis handlade årets kartering med georadar inom Rosenlunds herrgårdspark om att komplettera och i möjligaste mån avgränsa fornlämningsområdet för RAÄ Jönköping 250.

Metod

Sedan georadar introducerades som arkeologiskt hjälpmedel vid arkeologiska insatser i Jönköping under våren 2010 har metoden kommit till användning vid ett dussin tillfällen. De hittills vunna resultaten visar på en snabb, tillförlitlig och därmed kostnadseffektiv väg att skaffa fram information kring objekt som ligger dolda under mark. (se t.ex. Pettersson & Winroth 2010). Tekniken har hittills främst utnyttjats för att kartera lämningar efter Jönköpings slott inför kommande byggnation inom det forna fästningsområdet. Här har läget varit extra gynnsamt för georadarkörningar eftersom det sökta objektet till stor del byggts upp av raka och breda mur-

FIGUR 3. Kartering med georadar i ett komplicerat parti av parken. Koordinatnätet är utlagt över infartsvägen med dess hinder i form av alléträd och en stor jordhög. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB.

sträckningar, en typ av anomalier som lätt kan urskiljas vid analys av databilderna.

Inom Rosenlunds herrgårdspark har kartering med georadar (även GPR - Ground-penetrating radar) använts vid sammanlagt tre tillfällen. En första omfattande undersökning på senhösten 2010 gav oväntat bra resultat varför man beslöt att göra en kompletterande insats följande vår (Pettersson & Winroth 2011). Föreliggande rapport avhandlar ytterligare en komplettering av det karterade området, en insats föranledd av behovet av ett bättre kunskapsläge inför ett eventuellt återskapande av 1700-talsparken.

Georadar som metod

Georadar är en icke förstörande geofysisk metod som använder elektromagnetiska radarimpulser för att skapa en bild av vad som finns dolt under markytan. Metoden har använts länge inom prospektering efter olja och mineral, men först på senare tid funnit sin plats inom arkeologin. Något förenklat kan man säga att georadar fungerar ungefär som ekolod, fast för landbruk.

En undersökningsyta karteras i tätliggande linjer, s.k. profiler, som i datorn läggs samman till en 3D-volym. Denna volym kan därefter skivas till horisontella rasterbilder, s.k. djupskivor eller time slices. Djupskivorna läggs in i ett GIS, varefter eventuella anomalier ritas ut och friläggs för tolkning.

Rent praktiskt tillgår karteringen på en plats som Rosenlunds herrgårdspark på följande sätt: utefter en tänkt baslinje i väst-östlig riktning läggs delytor ut som en mosaik kring eventuella ythinder. Varje delyta karteras i mätprofiler med 25 cm inbördes avstånd, där hjälplinor läggs ut på var meter i sidled. I varje mätprofil tas ett mätvärde, ett s.k. mätspår, för var femte centimeter i längsriktningen.

Vid alla ythinder, såsom trädstammar eller buskage, avbryts mätprofilen, varefter mätningen fortsätts på andra sidan om hindret. Maximalt två avbrott per mätprofil tolereras. Under hela karteringsarbetet överförs mätdata kontinuerligt från mätutrustningens radarenhet till en dator, samt till en extern backupenhet.

All utsättning och inmätning gjordes med en Sokkia RTK-GPS med centimeternoggrannhet.

Komplikationer vid fältarbetet

Ett genomgående problem när det gäller kartering med georadar i Rosenlundsparken har varit de många naturliga hindren i form av träd, buskage eller så pass ojämn markyta att det inte gått att ta sig fram med radarvagnen. Detta har medfört att undersökningen delats upp i ett stort antal delytor, vilka fått karteras separat.

I efterarbetet har dessa många delytor, vilka dessutom karterats vid olika årstider och därigenom skilda förutsättningar, fått jämkas samman. Sammanläggning och tolkning har därigenom kommit att bli extra tidskrävande.

Topografi

Rosenlunds herrgård ligger naturskönt belägen på en flack sluttning vänd mot väster med utsikt över staden och Vättern. Ungefär hundra meter från själva huvudbyggnaden övergår den jämna sluttningen i ett brant fall ner mot Vätterstranden. Parkens höjd över havet går från ca 99 meter över havet längst i väster till drygt 107 meter i öster.

Herrgården har med sin tillhörande åker och ängsmark utnyttjat Rosenlundsåsens markanta höjdsträckning med dess väl-dränerade jordar. Läget är gynnsamt, samtidigt som platsen i många avseenden också kan betecknas som utsatt; exponerad som den är för nordliga stormar utefter den öppna sjöytan.

En mindre bäckravin där dagens cykelväg klättrar uppför branten, har tidigare utgjort en naturlig gränsmarkör mellan herrgårdens mangård med park och nyttoträdgård respektive fågården med dess ekonomibyggnader i norr. Mitt i denna ravin låg tidigare en rätt stor damm som många äldre invånare i denna del av Jönköping ännu minns.

FIGUR 4. Stubbar efter sly, ris och högväxande örtvegetation kan vara rester efter den tidigare parkens planteringar. Men idag utgör de hinder vid kartering med georadar. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB.

FIGUR 5. I närheten av det forna stalllets plats. Här var det inte mycket lönt att kartera med tanke på alla naturliga hinder. Som mest hade det varit möjligt att erhålla en friliggande yta om 4x4 meter. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Före herrgården Rosenlunds tillkomst

Den framträdande åsen vid Rosenlund dominerar vyn över hela Jönköpingsdalen, speciellt för en norrifrån kommande resenär på Vättern eller längs Holavedsvägen. Dess geologiska tillkomsthistoria är komplicerad (se Waldemarson 1986), men rymmer i sig förutsättningar som gjort att platsen lämpat sig för mänsklig bosättning. Uppgifter från 1600-talet antyder förekomsten av ett nu försvunnet höggravfält i höjdläge; bortodlat eller snarare utrasat som en följd av den kraftiga erosion de naturskyddade rasbranterna ständigt är utsatta för. Området kring dagens Rosenlund har med sina lättbrukad jordar och sjönära läge sannolikt alltid varit attraktivt ur bosättningsynpunkt. I västra delen av området ligger en bevarad bronsåldershö, *Lustigkulle*. Fynd från olika delar av förhistorien har påträffats på flera ställen och bara ett par kvarter öster om själva herrgården har en järnåldersboplats (Jönköping RAÄ 213) undersökts i början av 2000-talet. I samband med ett byggprojekt påträffades ett treskeppigt långhus och anslutande hägnadssystem (Skanser 2003). Bebyggelsen har existerat från förromersk järnålder in i folkvandringstid.

Områdets södra del tangeras av landsvägen mot Huskvarna, en gång riksväg, före det början på Holavedsleden mot Östergötland och en del av kungarnas Eriksgata. Från Jönköping har vägen passerat den branta backen vid Rosenlund och fortsatt vidare mot Sanna by, som fram till mitten av 1500-talet utgjort en egen socken. Därifrån har den löpt vidare mot Rumlaborg och passagen över Huskvarnaån. Bukten mellan åns utlopp och Rosenlundsbankarna är intressant, både geologiskt och arkeologiskt, eftersom Vätterns långsamma tippning söderöver här skapat ett för svenskt vidkommande unikt dränkt kulturlandskap där mossmarker, skog och minst ett bronsåldersröse nu döljs under vattenytan (Nordström & Rönnby 2005).

Under 1600-talet benämndes de vidsträckta ängs- och betesmarkerna på åsryggen omedelbart öster om det nyligen flyttade Jönköping som *Höga gårde*. Området låg under kronan och var avsatt som underhållsjord för stadens slott (Karlson & Sörensen 2005:7). År 1741 överläts markerna till överdirektören Fredrik Ehrenpreus för att även i fortsättningen fungera som underhållsjord, men nu för Jönköpings Vapenfaktori (senare Husqvarna Faktori). Vid detta tillfälle fanns även ett torp i västra delen av markerna. Det hade upptagits på kronans jordar norr om landsvägen före år 1700.

FIGUR 6. Den första historiskt belagda bebyggelsen på platsen; ett torp på slottets, senare Vapenfaktoriets underhållsjord. Detalj ur karta över Höggärdet i Ljungarums socken. Upprättad av lantmätare J.P. Duker år 1710. Lantmäterimyndigheternas arkiv: E141-4:1..

Gustaf Mauritz Posses Rosenlund

År 1786 avskildes torpet med 65 tunnland från fabriksjordarna. Det var hovrättsrådet, senare vice presidenten vid Göta Hovrätt, Gustaf Mauritz Posse (1737 - 1827) som införskaffade egendomen och upprättade vad som skulle bli Rosenlunds herrgård. Han var ingift i den Ehrenpreuska familjen och tillhörde en krets av jurister och högre ämbetsmän i Jönköping som lät skapa moderna jordbruksegendomar i regionen. Förhållandet påminner i hög grad om hur malmgårdarna kring Stockholm eller Göteborgs landerier uppkom och utvecklades. Posse själv beskrivs som en intresserad och aktiv lantbrukshållare vars herrgård Rosenlund väckte berättigad uppmärksamhet i sin samtid som något av en mönstergård (Karlson & Sörensen 2007:7). Att baronens engagemang var seriöst menat visas inte minst av att han blev en av de första medlemmarna när Kungliga Lantbruksakademien grundades år 1812. Under hans tid som ägare utökades egendomen genom övertag och arrende.

Herrgårdens huvudbyggnad uppfördes mellan åren 1786 och 1788 som ett timrat envåningshus med suterrängvåning av sten. Dess fasad har reveterats för att efterlikna ett helt igenom stenbyggt hus. Taket är högt brutet, valmat och skiffertäckt; en ovanlighet i trakten som Rosenlund delar med Nydala klostrets 1700-tals herrgård. Taket har frontoner på både långsidor och gavlar, där detaljarbetets utformning och kvalitet röjer ett släktskap med den samtida huvudbyggnaden på Åsens gård, strax sydväst om Jönköping (muntlig uppgift Bo E. Karlson). Huvudingången finns på den östra långsidan. Ursprungliga ingångar finns även på gavlarna,

FIGUR 7. Rosenlunds herrgård före 1936. Den östra långsidan med huvudingången och trappan. Notera att inga spår efter rundeln syns vid detta tillfälle. Den bör ha legat ungefär där fotografen står. Foto ur privat album från familjen Arvid Lindman (ägare till Rosenlund 1894 till 1936). Återgivet med de efterlevandes tillstånd.

FIGUR 8. Rosenlunds herrgård före 1936. Den västra långsidan ut mot parken. Notera att bottenvåningens dörr saknas på bilden och att 1800-talsparkens rundade grusgång skymtar till höger i bild. Av parterrer och terrasseringsringar syns däremot inte ett spår. Foto ur privat album från familjen Arvid Lindman (ägare till Rosenlund 1894 till 1936). Återgivet med de efterlevandes tillstånd.

medan herrgårdsbyggnadens västra långsida kan ha saknat dörrar ut mot parkanläggningen.

Av övriga äldre byggnader från Rosenlunds tidiga historia återstår på ursprunglig plats bara den så kallade inspektorsbostaden som enligt skriftliga källor skall vara uppförd 1845.

Rosenlund i nutiden

Efter Posses död gick Rosenlund vidare i släkten genom arv fram till 1894, då herrgården förvärvades av häradshövding Gustaf Lindman. Tolv år senare inköpte Jönköpings stad en stor del av den jordbruksmark som då inte redan blivit avstyckad från egendomen. Avsikten var att säkra tillgången på tomt- och kvartersmark vid en framtida expansion av stadens bebyggda område österut. År 1936 övertog staden även själva herrgården med dess park och byggnader. Därefter har den fungerat som i nämnd ordning privatbostad, ungdomsgård och lokaler för Ädelfors folkhögskola fram till 2005. Sedan dess har huvudbyggnaden stått tom och bara utnyttjats sporadiskt i olika sammanhang. En omfattande renovering av inspektorsbostaden har nyligen genomförts och huvudbyggnadens fasad har renoverats. Dessa nödvändiga underhållsarbeten avslutades hösten 2010 (Björn Kalin, muntligen).

Öster om herrgårdsbyggnaden, i den forna frukt- och nyttoträdgården, har sedan 1978 en modernt utformad rosenträdgård, *Rosariet*, skapats. Efter en svår barmarksvinter 1995-96 förnyades och omgestaltades hela anläggningen. Arbetet har skett etappvis fram till 2010. Idag finns ca 500 olika rosor representerade i Rosariet som även fungerar som regional genbank för äldre rossorter inom *Projekt odlad mångfald* (POM).

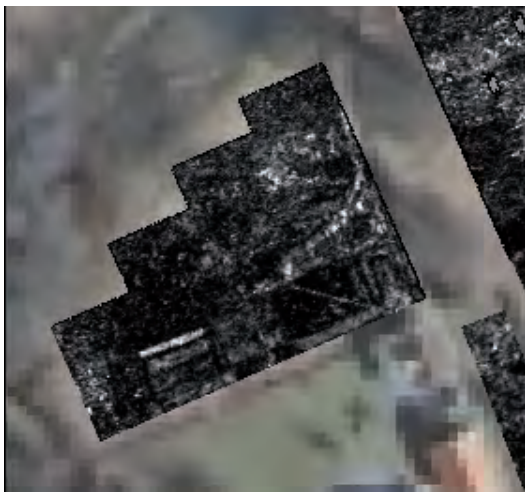
Tidigare undersökningar i Rosenlunds park

Parken vid Rosenlund har i stort sett utgjort orörd mark, arkeologiskt sett, sedan det ursprungliga torpet lades ner och herrgården etablerades vid mitten av 1780-talet. De omfattande markarbeten som utfördes då parkanläggningen skapades omkring 1790 har, liksom de följande vid parkens omgestaltning ca sextio år senare inte avsatt några spår i de arkeologiska registren. Till exempel saknas uppgifter om observationer eller fynd från själva parken och fruktträdgården. Däremot finns lösfynd noterade från gårdens jordbruksmark som till exempel RAÄ 141 (flintdolk och båtyxa) och RAÄ 195 (lansspets, romersk järnålder). Men sentida markingrepp har bara i mycket begränsad omfattning kommit att beröra parkområdet mellan huvudbyggnaden och branten ner mot Vätterstranden. De mest omfattande störningarna hänför sig till ledningar som dragits in till huvudbyggnaden från Huskvarnavägen, senast vid renoveringen 2010.

Därför var det i princip en vit fläck på Jönköpings arkeologiska karta som man började kartera med georadar i mitten av november 2010. Avsikten då var att inför en kommande omgestaltning av parkmiljön försöka lokalisera de två äldre objekt som man visste skulle finnas i området, nämligen 1600-talstorpet samt landsvägens (Eriksgatans) tidigare sträckning (se Winroth m.fl. 2011:9). I detta avseende var man framgångsrik och respektive lämningar finns nu införda i FMIS som RAÄ 249 och RAÄ 251 inom Jönköpings stad. Men till detta kom att flera faser av en övergiven parkanläggning framträdde inom de 9570 m² som karteringen med georadar slutligen kom att omfatta. Närmast dagens markyta fanns gångsystemen från 1900-talets förenklade park, därunder den anläggning från uppskattningsvis 1800-talets mitt som utformats i enlighet med den då rådande så kallade tyska stilen (Andréasson 2007:18). Detta överlagrade i sin tur den ursprungliga så kallade formella trädgården från herrgårdens tillkomsttid, anlagd omkring 1790 (Winroth m.fl. 2011:21ff).

Hösten 2011 genomfördes en arkeologisk förundersökning inom vad som då blivit registrerat som fornlämningen RAÄ 250, Rosenlunds herrgårdspark. Vid planteringen av en bokhäck utmed Huskvarnavägen påträffades grunden till den mur som avskilt parken från landsvägen. Fundamentet frilades på en sträcka av 20 meter väster om gårdens flygelbyggnad, den så kallade inspektorslängan. Men muren har fortsatt upp till herrgårdens södra infart, sammanlagt 68 meter (Haltiner Nordström 2012).

I slutet av april 2013 genomfördes en begränsad förundersökning inom RAÄ Jönköping 250. Avsikten var att kontrollera riktigheten i de geofysiska observationer som registrerats i samband med georadarkarteringen 2010 och 2011. I samtliga de nio schakt som öppnades vid undersökningen kunde anläggningar, överensstäm-

FIGUR 9. Ytan längst i väster med spår efter odlingsbäddar, kanske inne i ett växthus, samt en mindre odlingsyta omedelbart öster dessa. Bilden visar situationen sådan den framträder på djupet 0474 - 0525 mm under dagens markyta. Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

mande med de anomalier som noterats med georadar, identifieras. Således kan man förutsätta att GPR-karteringen som helhet har givit en korrekt och med verkligheten överensstämmande bild av lämningarna efter 1700-talets parkanläggning (Pettersson 2013).

Men trots dessa tre undersökningar inom parkanläggningen kvarstod ändå en rad frågetecken, främst därför att det fortfarande fanns stora ytor som inte varit möjliga att kartera på grund av tät vegetation, ojämn mark eller andra hinder. Dessutom hade karteringarna främst berört parkens centrala delar, medan kantzonerna i väster, norr och söder till stor del återstod att söka igenom. Dessa brister skulle avhjälpas med den här beskrivna kompletterande insatsen med georadar under juli 2014.

Resultat - Parken som helhet

Vid karteringen med georadar i Rosenlunds park sommaren 2014 kom fältarbetet främst att inriktas mot de kantzoner av området som inte undersökts tidigare, samt mot de mer centrala partier som ej varit åtkomliga vid föregående besök på grund av alltför tät vegetation. Dessutom ingick nu även ett avsnitt öster om själva herrgårdsbyggnaden i uppdraget. Det handlade om infarten från Huskvarnavägen, den öppna grusade ytan framför huset samt mindre partier i Rosariets västra del, hitom de egentliga rosenplanteringarna.

I efterarbetet har det gällt att lägga samman och tolka alla insamlade data från tre karteringar vilka utförts vid olika årstider (senhöst, vår och högsommar). Förutsättningarna kunde därför förväntas variera ganska kraftigt, något som måste tas med i beräkningen vid en bearbetning och sammanställning av materialet.

I den följande redogörelsen presenteras de viktigaste resultaten från respektive delområde varefter trådarna förhoppningsvis kan knytas ihop i den följande sammanfattningen.

Trädgårdsmästeri med växthus och odlingsbäddar

Den västligaste yta som ingick i karteringen med georadar ligger nedanför den naturliga terrasskant ut mot Vätterstranden som utgör själva den formella parkanläggningens avgränsning i denna riktning. Icke desto mindre är detta parti högtintressant, eftersom det innehåller lämningar som tolkas härtöra från Rosenlunds trädgårdsmästeri, en viktig del som var fullt integrerad i en välordnad herrgårdspark från sent 1700-tal.

Om man bortser från de många planteringsgroparna och den breda grusväg som trattformat leder in i undersökningsytan, är det en mycket speciell sorts anomalier som fångar betraktarens uppmärksamhet. I södra delen av området ligger smala, rektangulära ytor som ger en mycket tydlig reflektion. Med största sannolikhet är det spår efter odlingsbäddar som framträder på detta vis, genom

att skikt med annan täthet placerats i botten av bänkarna. Intressant är att fem (eventuellt åtta) av odlingsbäddarna ligger symmetriskt placerade på ett sätt som antyder att de ursprungligen kan ha legat inne i ett växthus. Det skulle då kunna handla om den långsmala byggnad som finns avbildad på 1904 års karta, eller en föregångare i samma läge. Omedelbart öster om koncentrationen av odlingsbäddar framträder en större rektangulär yta som karaktäriseras av påfallande ren, homogen väl omgrävd jord. Placering och utseende leder fram till en tolkning som en mindre odlingsyta utomhus.

En möjlig - men kanske också kontroversiell - tolkning är att herrgårdens trädgårdsmästeri skulle kunna vara de byggnader som avbildas både på Linnerhielms akvarell från 1790 och på Carpelans bild från 1816. I båda fallen syns taken från några mindre byggnader, belägna i sluttningen strax väster om Rosenlunds lätt igenkännliga huvudbyggnad. Men här finns emellertid också anledning att reservera sig och ifrågasätta vilken grad av trovärdighet som ryms i en 200 år gammal akvarell? Så väl proportioner, vinklar som motivets betydelse måste vägas in, liksom vilken grad av frihet som konstnären kan ha tagit sig. Man bör betänka att Rosenlund inte i någondera fallet utgör ett centralt motiv i kompositionen, utan bara fyller ut en bakgrund.

Tidigare har bland andra Bo E Karlson tolkat de avbildade byggnaderna som tillhörande Jönköpings tegelbruk vilket låg nere vid Vätterstranden (se Karlson 2010, s. 20). Det är en fullt rimlig tolkning, men även möjligheten att ett trädgårdsmästeri beläget högt upp i sluttningen mot Gustaf Mauritz Posses nya herrgård kan ha avbildats förtjänar att övervägas.

Parkens västra gräns

En mindre yta, smal med utsträckning i NNV-SSO undersöktes utmed parkanläggningens förmodade västra gräns. Vid utgrävningen våren 2013 påträffades vad som tolkats vara fundamentet till en staty eller ett liknande riktmärke placerat exakt i parkanläggningens mittaxel strax intill (se Pettersson 2013, s. 18, fig.16).

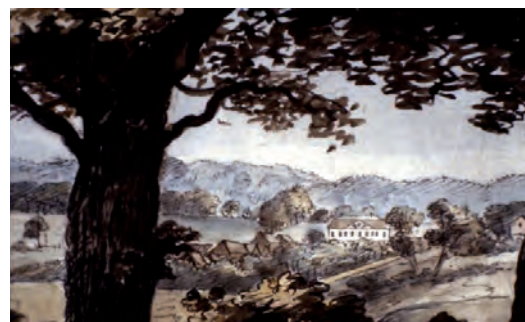
Det hade kunnat förväntas att någon sorts avgränsning eller annan typ av gränsmarkör skulle finnas i den yta som nu blev föremål för kartering, men så var inte fallet. Istället tillkom ytterligare en bit av den forna landvägen, RAÄ Jönköping 251.

Muren mot Huskvarnavägen

Även det murfundament som påträffades då bokhäcken ut mot Huskvarnavägen planterades år 2011 karterades nu med georadar. Lämningarna efter denna mur som en gång skilt av herrgårdens mer centrala delar från landsvägen lokaliserades genom en förundersökning (Haltiner Nordström 2012) och visade sig löpa parallellt med vägen över en sträcka på sammanlagt 68 meter, från infarten i öster ner till en punkt ca 20 meter väster om den så kallade Inspektorslängan.

FIGUR 10 Rosenlunds herrgård sommaren 1790. Notera de framförliggande byggnaderna. Detalj hämtad ur akvarell av Jonas Carl Linnerhielm. Tillhör Jönköpings läns museum..

FIGUR 11 Rosenlunds herrgård år 1818. Notera de mindre hus som förefaller ligga i sluttningen nedanför den dominerande vita huvudbyggnaden. Detalj hämtad ur W.M. Carpelans akvarell. Tillhör Jönköpings läns museum.

FIGUR 12 Gränszonen mellan Rosenlunds park och trädgårdsmästeriets tomt längre ner i sluttningen. Idag markeras skiljet av en nyplanterad bokhäck som tyvärr försvårade karteringsarbetet då arbetsytan blev väl smal. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB.

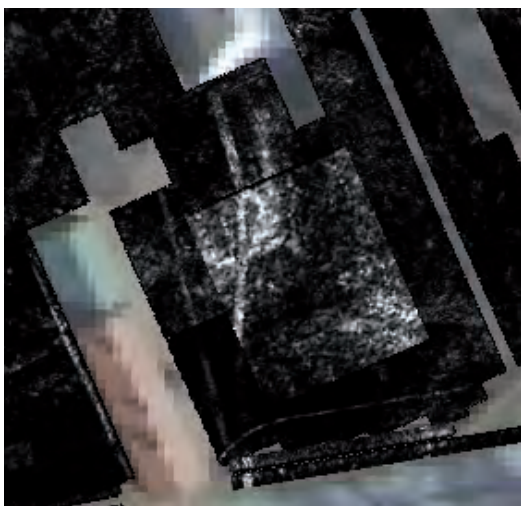
Det förefaller rimligt att muren kan ha fortsatt även öster om infartsvägen. Längre västerut, i sluttningen åt Jönköpingshället, är det däremot sannolikt att den ersatts av en trädgårdsgård vilket också är vad som avbildas på W.M.Carpelans akvarell från 1818.

Ytan väster om inspektorslängan

Omedelbart väster om inspektorslängan och de båda parterrerna fanns ett stort parti som inte var möjligt att kartera vid de båda inledande insatserna 2010 och 2011. Tre år senare var emellertid området väl röjt och tillgängligt med radarvagnen.

Resultatet blev att den största ”vita fläcken” i 1700-talsparkens centrala delar nu kunde karteras med georadar. De strukturer som förekommer i området - framförallt då de parallella gångsystemen - kunde kompletteras och bindas samman med tidigare resultat.

Däremot var det inte möjligt att fastställa huruvida någon terrasserings med trappa mellan parterrterrassen och den lägre liggande delen av parken i väster hade funnits här. Rimligtvis borde så ha varit fallet, speciellt utifrån de omfattande markarbeten som kunde konstateras vid utgrävningen i april 2013 (Pettersson 2013, s. 16f, fig.11). Här räckte emellertid inte georadarkarteringen, utan det kommer att krävas en utgrävning för att ge svar på frågan. Erfarenheter från andra liknande anläggningar visar emellertid att just terrasskanter lagda i kallmur kan ha plockats bort med stor omsorg när parken omgestaltats och/ eller förenklats. Så var till exempel fallet vid norska Fossesholm (se Andréasson 2011, s.35f, 42f) där omfattande trädgårdsarkeologiska undersökningar genomfördes inför en restaurering.

FIGUR 13 Ytan söder om huvudbyggnaden med husgrund, stenläggning, sentida ledningar, en dold brunn och terrasskanter. Situation på djupet 0700 - 0750 mm under markytan.. Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

Gårdsytan söder om herrgårdsbyggnaden

Undersökningens kanske mest komplexa parti visade sig vara ytan mellan huvudbyggnadens södra gavel och Huskvarnavägen. Här hade tidigare en husgrund lokaliserats (Pettersson & Winroth 2011, s.26, fig.39) och en vällagd stenläggning med vinklad rännal avtäckts våren 2013 (Pettersson 2013, s. 17, fig.12). Området täcks av raseringslager som kunnat dateras till efter 1848 (ibid, s.20), en tidpunkt som väl stämmer överens med när parken kan ha förändrats och moderniserats.

Frågan om tolkningar har hållits öppen, även om möjligheten av ett orangeri framförts i flera sammanhang. Byggnadslämningen är belägen intill parterrterrassen och förefaller att ha haft någon sorts eldstad att döma av de stenmängder som reflekterar i marken vid georadarkarteringen. Samtidigt kan läget tyckas en smula märkligt eftersom orangeriets inglasade sida borde ha varit riktad åt söder för att utnyttja solljus och värme på bästa sätt. Men i så fall har denna sida också vänts bort från såväl parterrterrass som herrgårdens huvudbyggnad. Utifrån det resonemanget hade en placering norr om parterrterrassen kunnat verka mer rimligt.

I nuläget förefaller kompletterande utgrävningar att vara det enda sättet att få grepp om detta problem. Olyckligtvis har sentida ledningsgrävningar skadat huslämningen, vilket ytterligare försvårar tolkningarna.

Undersökningarna 2014 bringade i vart fall klarhet i två viktiga frågor. Dels var det möjligt att lokalisera den brunn som figurerar på såväl skissen till 1896 års brandförsäkringshandlingar som på den första tillförlitliga kartan över Rosenlund, upprättad 1904. Det sannolikt stensatta brunnskaftet hade en oväntat liten diameter och var dessutom skadat i sin övre del av ett ledningschakt. Brunnen visade sig ligga i anslutning till den fint utförda stenläggning som påträffades vid utgrävningen 2013.

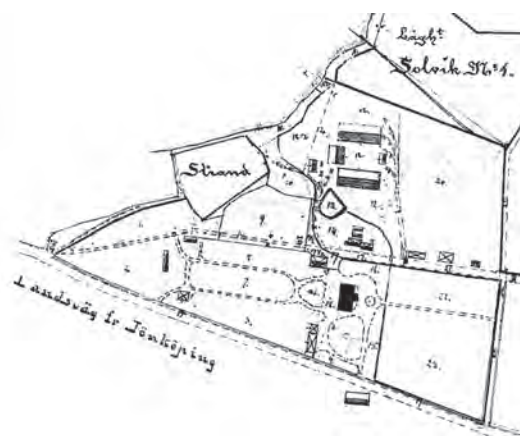
Ytterligare en viktig detalj var lokaliseringen av den höga terrasskant som stämmer överens med idag synliga spår i huvudbyggnadens sockel. På husets södra gavel syns en tydlig lodrät gräns mellan vad som avsetts vara synlig dagermur och dold grund. Idag finns här en sluttning, men ursprungligen har här legat en kanske meterhög terrasseringsyta. Samma iakttagelse har kunnat göras när det gäller husgrunden och stenläggningen strax intill. Här täcks de östra delarna av tjocka jordlager, medan grunden närmast det sekundärt uppförda bryggshuset i väster ligger strax under dagens markyta. Dagens branta sluttning ner från infartsvägen är således resultatet av en utschaktning över en tidigare terrasserad yta som ursprungligen bör ha legat ungefär i nivå med parterrterrassen.

Ännu en upptäckt gjordes i detta område, nämligen en mindre gångväg som löpt diagonalt från grinden vid Huskvarnavägen ner mot inspektorslängan. Lämningarna efter gångvägen slutar till synes abrupt, men på en punkt där gången nått fram till den höga terrasseringsyta. Här kan en trappa av något slag ha varit placerad, även om gångvägen rimligtvis utgör ett sekundärt inslag i parkanläggningen.

Det förtjänar att nämnas att spåren i herrgårdbyggnadens södra gavel har en exakt motsvarighet i den norra. Den höga terrasskanten har haft en fortsättning även på husets nordsida. Man har således utfört omfattande markarbeten med resultatet att byggnaden fått en verklig suterrängvåning eftersom huset placerats i en grävd nisch. Rosenlund vänder en våning mot öster, men har synts vida omkring med sina två putsade våningsplan och högresta skiffertak när anläggningen betraktats västerifrån, nere från staden eller utifrån Vättern. En på alla sätt elegant lösning!

Stall ...eller orangeri?

Det finns fortfarande en viktig delyta inom parkens centrala del som inte varit möjlig att kartera med georadar, nämligen det område strax nordväst om huvudbyggnaden och norr om parterterna som både 1896 och 1904 rymde en mindre ensamliggande byggnad som benämndes ”stall”. Huset är försvunnet på 1920-talets fotografier, men platsen där det stått var då bevuxen med träd och täta buskage.

FIGUR 14 Rosenlund herrgård år 1904. Notera rundeln som finns utritad framför herrgårdens trappa. Karta upprättad av C.O. von Gedda.

FIGUR 15 Skiss över bygnadsbeståndet på Rosenlund herrgård, bifogad till brandförsäkringshandlingarna från år 1896. Stallet finns upptaget som nr 11 i listan, brunnen som nr 21.

Så är fallet än idag. Vid karteringstillfället bedömdes bara en yta på omkring 4 x 4 meter vara åtkomlig utan alltför stort besvär. Då denna begränsade areal dessutom blivit friliggande, utan direkt koppling till andra karterade partier, hade eventuella resultat med största sannolikhet förblivit svåra att passa in i ett sammanhang. Följaktligen kom detta område att prioriteras bort och någon undersökning med georadar genomfördes inte här.

Samtidigt förblir ytan med ”stallet” ett intressant alternativ för placeringen av ett möjligt orangeri på Rosenlund. Även denna byggnad ligger i direkt anslutning till parterrterrassen och har därtill haft sin södra långsida vänd in mot parkens centrala delar. Ett stall behöver kanske inte ligga så här väl exponerat för alla betraktares blickar, men läget hade passat desto bättre för den byggnad där godsherrens värdefulla exotiska växter skulle förvaras. Ett orangeri i detta läge hade legat rätt i förhållande till solens värme och ljus, men också för beundrande blickar från gäster uppe i gula förmaket, herrgårdens mottagningsrum.

Återigen finns det anledning att konstatera vilken hypotes som har mest fog för sig, en kontroll som förutsätter en arkeologisk undersökning på platsen för vad som i alla fall 1896 var ett stall. Att det finns byggnadslämningar i området visades i samband med georadarkarteringen, då kraftiga anomalier i gränzonen mot den ej undersökta ytan signalerade förekomst av omfattande raseringsmassor. Möjligheten finns att "stallet" kan ha innehållit delar av en äldre byggnad som fått en ny funktion, eller att det funnits en förgångare till det hus som stod på platsen vid förra sekelskiftet.

Under en eventuell utgrävning finns det flera saker att vara uppmärksam på, vare sig nu det handlar om byggnadslämningarna söder eller nordväst om Rosenlunds huvudbyggnad. Det bör finnas fundament till någon form av eldstad i ett orangeri, gärna då i form av en kakelugn. Dessutom bör fönsterglas och skärvor från oglaserat lergods, dvs. blomkrukor, förekomma i fyndmaterialet.

Mellan herrgården och Rosariet

För första gången sedan undersökningarna på Rosenlund inleddes kunde nu även ytor belägna öster om huvudbyggnaden inkluderas i karteringen med georadar. Avsikten var att utröna hurvida det fanns bevarade lämningar under mark från tidigare faser av parkens historia även här. Visserligen ansågs det knappast bli möjligt med några framtida rekonstruktioner inom den östra trädgården, eftersom den idag upptas av Rosariet, men likafullt var det viktigt att få mer kunskap även om detta område. Här kunde dock större förändringar förväntas ha ägt rum under den tid gården varit i funktion då det handlade om egendomens nyttoträdgård med fruktträd, bärbuskar och odlingsytor. Att den typen av markutnyttjande förutsätter ett större mått av dynamik än en parkanläggning med formell karaktär säger sig nästan självt. Flygbilden från mitten av 1940-talet (fig.2) visar till exempel hur varierat området öster om huvudbyggnaden tedde sig vid detta tillfälle.

Det undersökta området fördelar sig på tre olika partier, infartsvägen med sin bokallé, grusplanen framför huvudbyggnaden samt den gräsbevuxna ytan i norr med områdets sannolikt äldsta lövträd. Till detta kommer en mindre, kvadratisk kontrolllyta som karterades i västra delen av själva Rosariet.

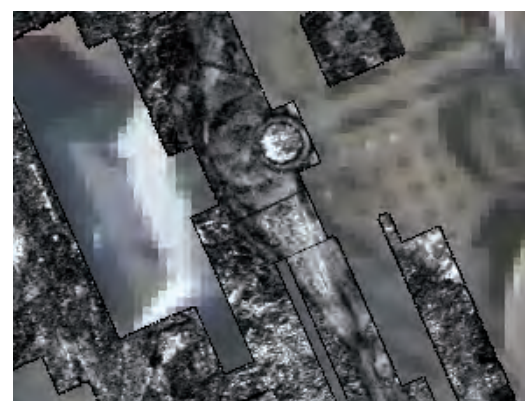
När det gäller infarten så bjöd inte denna yta på några oväntade upptäckter; förmodligen därför att herrgårdens primära infart med största sannolikhet varit placerad här ända sedan anläggningen stakades ut på 1780-talet. Däremot påträffades två generationer av rundlar rakt öster om huvudentréns trappa. De under mark dolda lämningarna ligger förskjutna från varann i östlig riktning med den yngsta belägen längst från trappan. Den yngre rundeln avger tre mycket kraftiga koncentriska runda ekon, så pass tydliga att man kan undra om det möjligen ingår sten, gjutet material eller kompakta sandskikt i de kvarliggande delarna av konstruktionen.

FIGUR 16 Det trädplanterade och igenvuxna område nordväst om herrgårdens huvudbyggnad där stallet stod år 1904 ligger till höger i bild. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB..

FIGUR 17 Utsättning av koordinatsystem i Rosariets västligaste del. Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB..

FIGUR 18 De båda rundlarna framför huvudingången. Situation på ett djup av 0320 till 0375 mm. Bearbetning: Modern Arkeologi KB

FIGUR 19 Kartering med georadar av grusplanen framför herrgårdens entré. Av rundlarna syns inga spår ovan jord, men Rosenlunds trappa fortsätter att vara populär - här som scen för att bröllopsfoto! Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB.

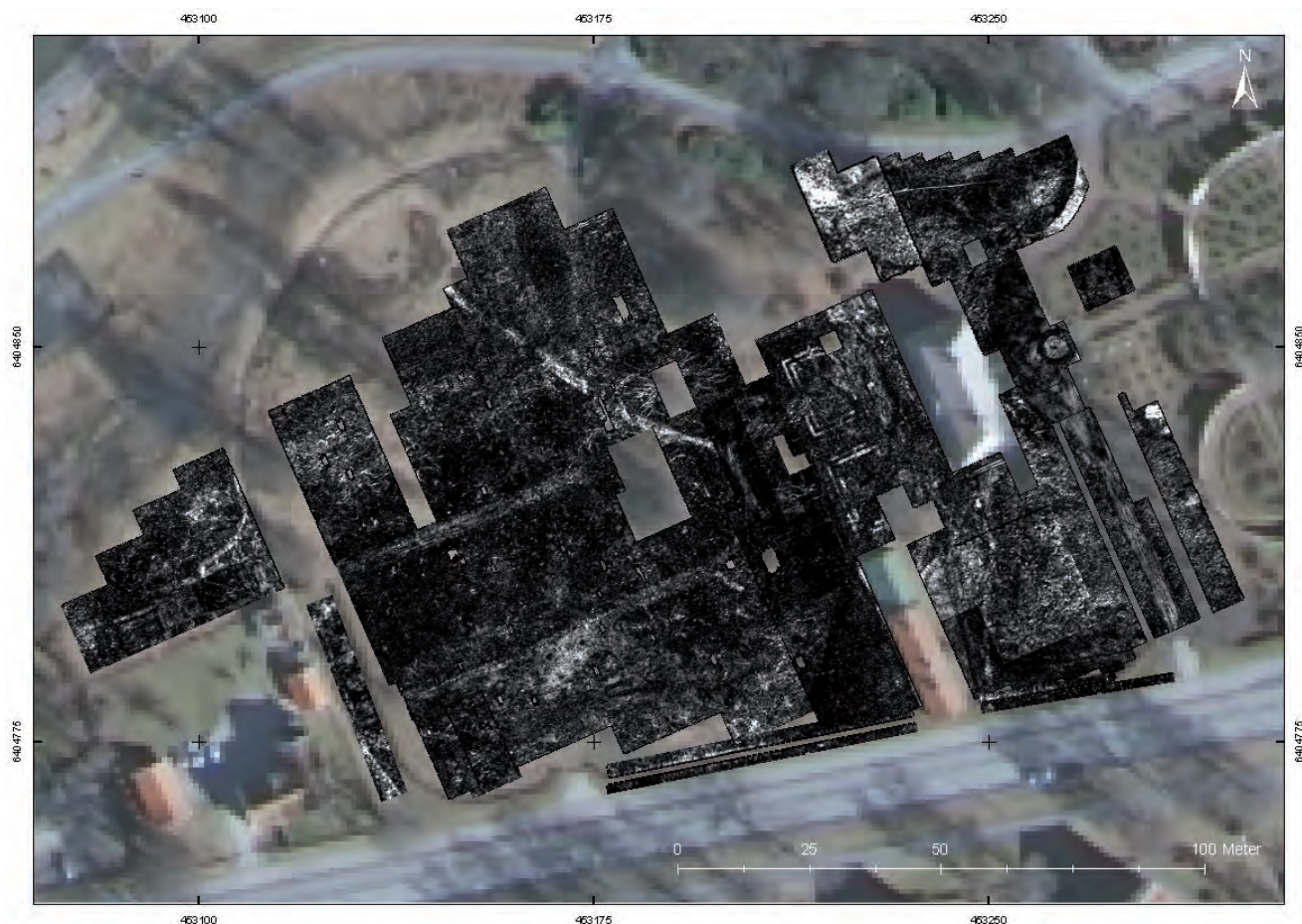

FIGUR 20 En rad av stora, tydliga planteringsgropar syns mitt i bild. Situation på ett djup av 0425 - 0475 mm under dagens markyta. Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

Dess diameter förefaller ligga kring 8 meter och den finns avbildad på 1904 års karta.

De äldre, djupare liggande och mer diffusa spåren efter ytterligare en rundel består av tre eller fyra tydligt koncentriska cirklar. Anläggningens största diameter uppgår till ca 12 meter och den tangerar trappan i väster medan den delvis överlagras av den yngre rundeln i öster. Om dessa spår tolkas som en plantering från ett tidigt skede av herrgårdens existens innebär det i sin tur att entrétrappan inledningsvis måste ha haft en helt annan utformning. Istället för som nu en bred, östväänd stentrappa som ger direkt passage in genom dörrarna måste här ha funnits en dubbeltrappa med trappstegen på smalsidorna, mot söder respektive norr. Om denna hypotes håller borde det vara möjligt att finna spår efter en sådan dubbeltrappa både dolt under mark och som avtryck i källarvåningens murverk. Man kan notera just dubbeltrappan - om än på en mer än hundra år äldre byggnad - är en framträdande detalj på Göta Hovrätt, Gustaf Mauritz Posses arbetsplats under många år.

När det gäller delytan norr om herrgårdsbyggnaden var det möjligt att se spår efter äldre gångar med ungefär samma förlopp som de vi utnyttjar idag. Mest intressant var kanske en mycket tydlig rad

av stora planteringsgropar för buskar eller mindre träd vilka satts i en linje som en tydlig markering av var grusplanen/ vändplatsen framför huvudbyggnaden avslutats mot norr.

Några avslutande reflektioner

När man betraktar kartan över Rosenlunds herrgårdspark med all samlad georadardata inlagd är det en lika komplex som tung bild man har framför sig. För att samla in alla dessa mätuppgifter har åtskilliga mil vandrats fram och åter över Posses försvunna lustgård. Under den första insatsen var det kallt; årets första snö 2010 började falla precis när man packade ihop utrustningen efter fullgjort värv. Året därpå var vårvindarna över Rosenlundsåsen oväntat friska; det blåste av och till med full stormstyrka i byarna. Och juli 2014 bjöd självfallet på högsommarhetta. Följaktligen har det också funnits variationer i datan som berott på dessa skiftande väderförutsättningar, men förhoppningsvis har de kunnat balanseras i samband med efterarbete och tolkning.

Den bild som framträder i den sammanställda kartbilden är på samma gång tydlig och komplex. Sett till de stora dragen överensstämmer den väl med de första tolkningar av parkens grundstruktur som gjordes redan på senhösten 2010, efter den första insatsen i fält.

FIGUR 21 Den kompletta, sammanställda bilden av alla de ytor i parken till Rosenlunds herrgård som i nuläget har blivit karterade med georadar. Visad situation på djupet 0425 - 0475 mm under dagens markyta. Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

FIGUR 22 En parkmiljö odlas upp och försvinner. Området väster om herrgårdsbyggnaden under mellankrigstiden.

FIGUR 23 Idag en ganska slät gräsklädd yta. Men med ett förflutet som först ängs- och åkermark, därefter herrgårds-park och under 1900-talets första hälft utnyttjad till den odling som syns på fig. 22. Ett långt stycke kulturhistoria döljs i marken! Foto: Laila Wing, Modern Arkeologi KB.

Men med detta sagt gäller det att också understryka hur mycket ny kunskap som verkligen har tillkommit genom de kompletterande karteringarna; inte minst då den senaste - ämnet till föreliggande rapport. Grundstrukturen har bestått men bilden av Posses parkanläggning har berikats med en lång rad viktiga detaljer; saker som måste beaktas ifall det återskapande av 1700-talsparken som nu på allvar diskuteras blir verklighet.

Det är också av stor betydelse att i nuläget, när vi efterhand fått tillgång till ett allt mer omfattande bildmaterial, också gör en grundlig utvärdering av hur området har utnyttjats under de senaste hundra åren och vilken påverkan detta har haft på lämningarna efter 1700- och 1800-talets parkanläggningar. När undersökningarna inleddes och resultaten började strömma in var det nog ingen i arbetsgruppen som till fullo insåg hur intensivt den västra parken vid Rosenlund hade använts till odling och hur många fruktträd som planterats in över tidigare gräsmattor, rabatter och gångsystem. Men idag när vi har tillgång till bildbevisen är det lätt att inse i hur liten grad Posses gustavianska park fanns närvarande i 1900-talets intensivt utnyttjade och uppodlade Rosenlund!

Samtidigt är detta faktum, rätt betraktat en av de verkligt stora poängerna med det omfattande lagskydd som parken nu åtnjuter som registrerad fast fornlämning. Området representerar en odlingshistoria med rötter ner medeltid, kanske mycket längre än så om tolkningen av boplatslämningen RAÄ Jönköping 257 som del av ett järnåldershus stämmer. Här finns ett stycke mark som vi vet gått från att ha brukats som äng och åker på en nyetablerad mindre gård under 1600-talet till att ingå i en gustaviansk herrgårdspark från och med 1780-talets slut. Därefter har parken förändrats i takt med att intresse, vilja att vidmakthålla och modet växlat. När sedan staden växte ut mot Rosenlund utnyttjades stora delar av parken till produktion av frukt och grönsaker; en väl dokumenterad omställning när det gäller urbana randzoner generellt. Så till sist kom en tid av förfall och igenväxning till följd av oklarheter när det gällde ägoförhållanden och framtidsplaner. Det är ett långt stycke svensk kulturhistoria som finns representerad - och till viss del också bevarad - vad som idag klassas som fornlämningen RAÄ 250 Rosenlunds herrgårdspark. Det kunde vara lämpligt att väga in detta faktum när planerna för ett återskapande av en tänkt situation från sent 1700-tal börjar stöpas. För även om skapandet av Gustaf Mauritz Posses herrgårdsanläggning i många avseenden representerar början av en verklig glansperiod, är det viktigt att även förmedla hela det långa skeende vars historia området rymmer!

Sammanfattning

Den kartering med georadar som utfördes mellan den 11 och den 13 juli 2014 var den tredje undersökningen i sitt slag som genomförts i Rosenlunds herrgårdspark (Jfr Pettersson & Winroth 2011). Dess huvudsakliga syfte var att i möjligaste mån komplettera tidigare karteringar och knyta ihop de ytor som kontrollerats vid de båda föregående insatserna.

Karteringen i parkanläggningens västra del kom därför att innefatta en mindre delyta allra längst i väster där bland annat ytterligare ett stycke av den äldre landsvägen (RAÄ Jönköping 251) kunde dokumenteras, samt kompletterande ytor parallellt med Huskvarnavägen där grunden till den stenmur som delvis undersöktes år 2011 (Haltiner Nordström 2012) registrerades. Dessutom karterades en större areal omedelbart väster om den så kallade inspektorsbostaden, vilket ger en sammanhängande yta från dagens gatulinje upp till parterrerna och det centrala gångsystemet.

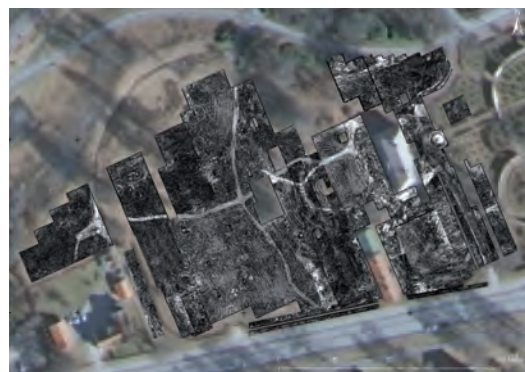
Däremot bedömdes det inte vara möjligt att genomföra någon georadarkartering i det tätt bevuxna och tämligen ojämna parti strax nordväst om huvudbyggnaden där ett stall finns markerat på kartorna 1896 och 1904. Samtidigt visar påfallande kraftiga anomalier i kanten av angränsande, undersökta ytor att rivningsmaterial, kanhända delar av en grund, finns på platsen. Man kan därför anta att mer substantiella lämningar efter detta stall fortfarande kvarligger. Detsamma gäller för de tre sammanbyggda mindre hus som legat strax intill, men norr om den väg som skilde mangården från godsets fågård. Även här syns tydliga anomalier i kanten av det karterade området.

Söder om huvudbyggnaden utvidgades sökområdet så att hela ytan ner till Huskvarnavägen kunde täckas in. På så sätt erhöles en mer fullständig bild av detta komplexa parti där ledningsdragningar i sen tid orsakat tolkningsproblem. Den nisch som skapats i slutningen när herrgården skulle uppföras i sitt sutterängläge framträdde tydligt, liksom en gång diagonalt ner från grunden vid landsvägen till flygelbyggnaden/ inspektorsbostaden. Ytan har vägts av så att den under parkens första fas legat ungefär i nivå med parterrterrassen omedelbart väster om herrgårdsbyggnaden.

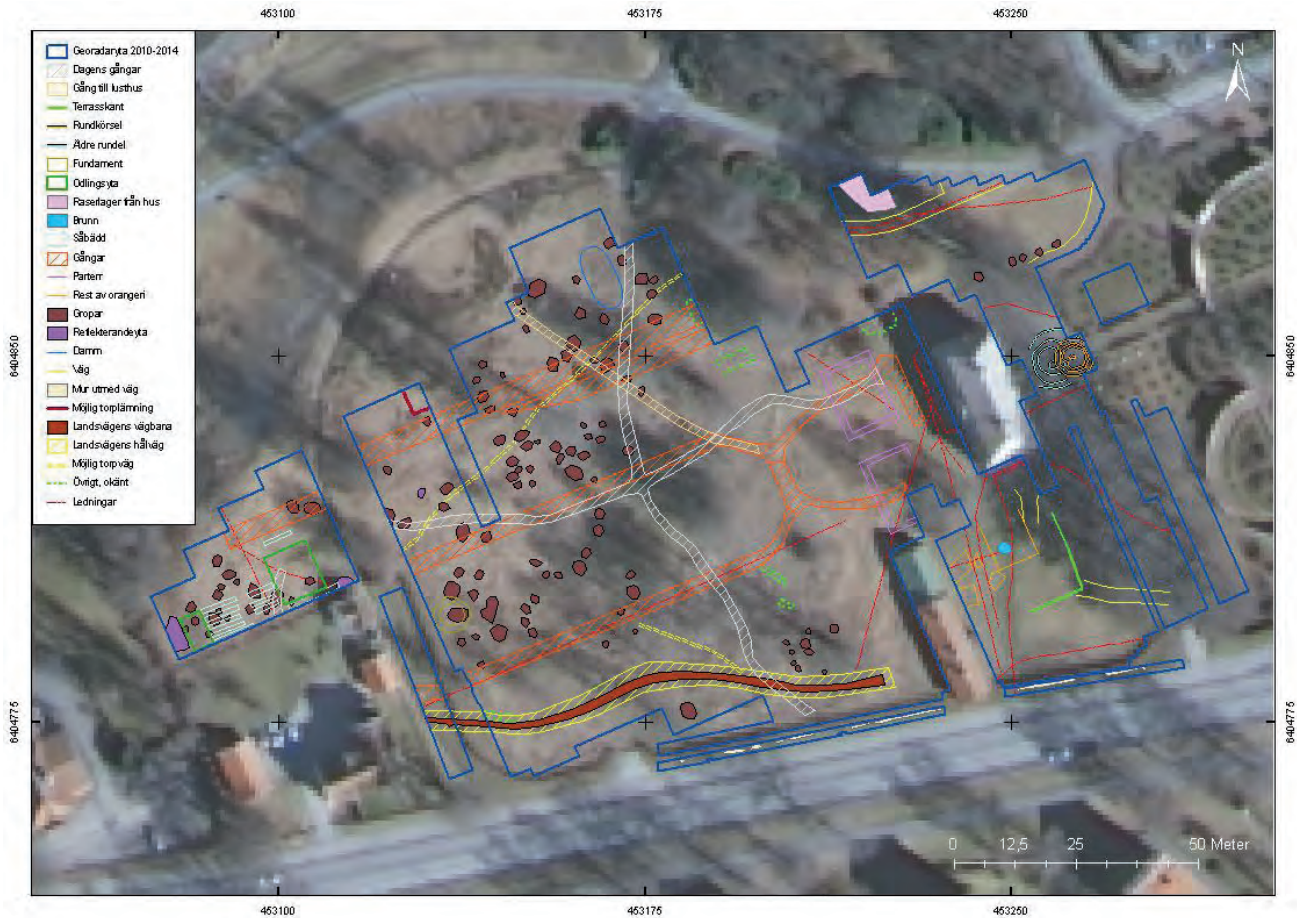
Den mest spektakulära upptäckten inom det hittills helt oprövade område öster om huvudbyggnaden som nu undersöktes, var en tydlig rundel belägen ca 6 meter öster om entrétrappan. Denna rundel finns avbildad på 1904 års karta, men har tagits bort strax därefter. Intressant nog återfinns spår efter en liknande, men äldre anläggning något närmare trappan. Här syns koncentriska cirklar som inte är lika tydliga som lämningarna efter den yngre rundeln, men som likväl torde representera en tidigare fas. Vad som är anmärkningsvärt är att denna plantering hamnar alltför nära entrétrappan för att den skall kunna ha använts obehindrat. Möjligen

FIGUR 24 Den hårt utnyttjade och till stor del uppodlade parken under krigsåren. Flygfoto över Rosenlundsområdet cirka 1945.

FIGUR 25 Parkens sena strukturer, sådana de framträder på georadar. Jämför gångsystemet mitt i bild, väster om huvudbyggnaden med flygbilden, fig.22. Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

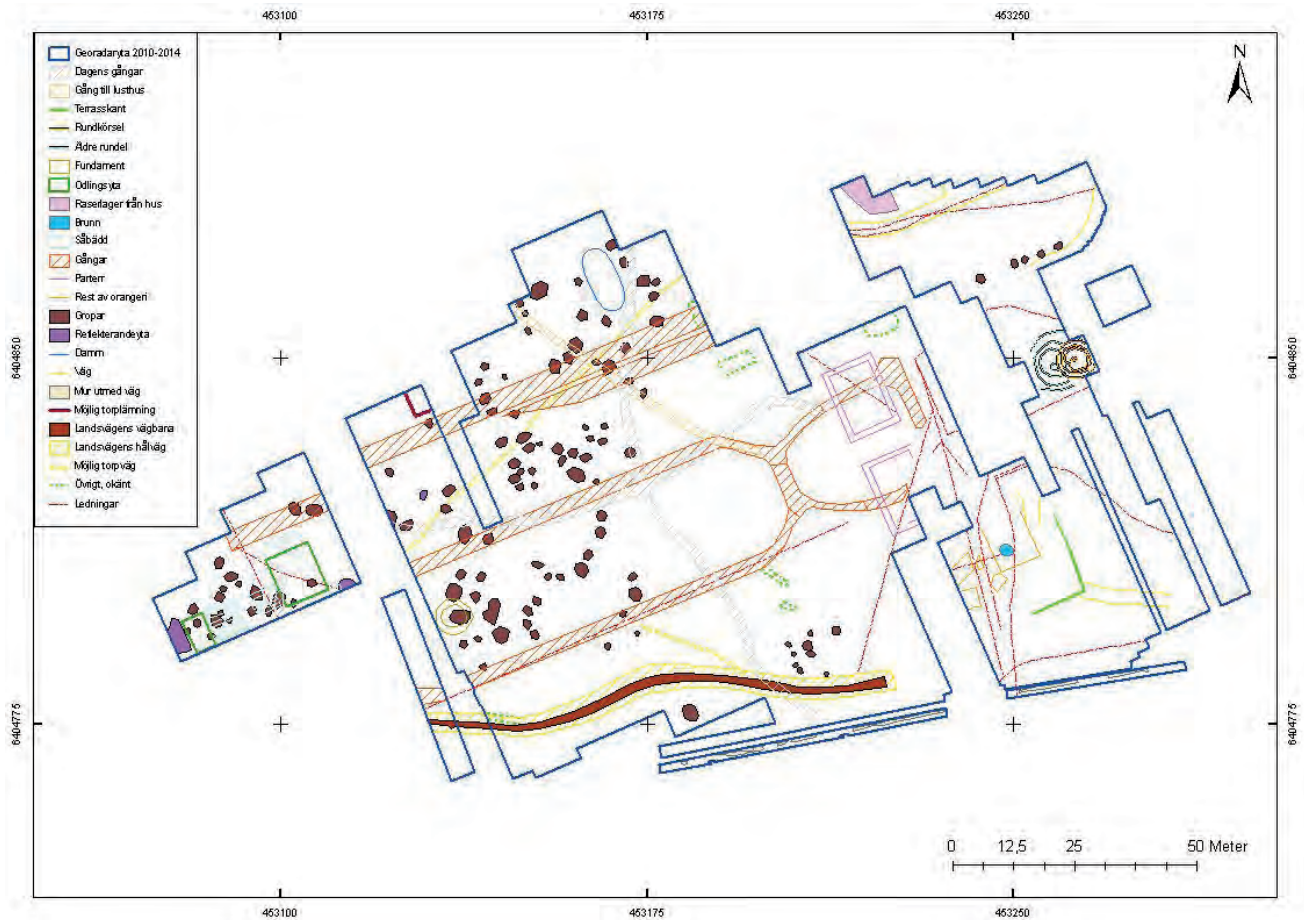

FIGUR 26 Den sammanlagda och tolkade bilden av Rosenlundsparkens många dolda strukturer. Kunskapsläge hösten 2014 - ett viktigt redskap inför den process som väntar. För vad skall egentligen återskapas? Och hur skall detta ske på bästa sätt? Frågorna kommer att bli många och svåra att besvara! Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

ser vi här en indikation på att entrén ursprungligen haft en annan utformning; som en dubbeltrappa med steg från norr och söder.

Genomgången och sammanställningen av all insamlad data från georadarkarteringarna 2010-2013 har också medfört vissa omtolkningar och tillägg i tidigare undersökta avsnitt. Exempelvis har den brunn som markerats på kartskissen till 1896 års brandförsäkringshandlingar eftersökts och lokaliserats mellan huvudbyggnaden och brygghuset/ inspektorslängan. Det rör sig om ett litet, sannolikt stensatt brunnskar vars övre del skadats av en sentida ledningsdragnig.

Även ett system av odlingsbäddar och möjligen spår efter äldre växthus har kunnat identifieras i den allra västligaste karterade delytan. Här syns spår efter ett tiotal smala drivbänkar, varav fem placerats så symmetriskt att de bör ha legat inne i en lättare byggnad. Omedelbart öster om denna grupp av odlingsbäddar ligger en rektangulär struktur som förefaller vara fylld med homogen, väl omgrävd jord. Sannolikt är detta en odlingsyta utomhus. Placeringen av ett trädgårdsmästeri i direkt anslutning till herrgårdens park, men i ett mindre framträdande läge nedanför den naturliga terrasskanten i sluttningen mot Vättern, stämmer väl in med vad som kunde förväntas finnas på en gård som Rosenlund. Möjligen skall

FIGUR 27 De strukturer som lokaliserats med georadar under åren 2010 till 2014 inom Rosenlunds park. Sannolikt en av de mest omfattande karteringar som tekniken använts till när det gäller denna typ av objekt; nämligen historiska parker och trädgårdar. Bearbetning: Modern Arkeologi KB.

dessa byggnader kopplas till de mindre hus väster om herrgården som Carpelan avbildar på sin akvarell från 1818, vilka emellertid också har tolkats som föreställande Jönköpings tegelbruk. Men perspektivet förvillar, husen utgör en bakgrund hos Carpelan och trovärdigheten i detalj på en 200 år gammal akvarell kan ifrågasättas.

Ett syfte med undersökningen var att eftersöka eventuella större strukturer som missats vid tidigare undersökningar eller som uppträdde i hittills ej karterade partier av parken. Detta syfte har också varit vägledande i efterarbetet. De nya större strukturer som framträtt i form av anomalier på georadarkartorna är främst de båda generationerna av rundlar framför huvudingången, nischen och terrasseringarna i anslutning till huvudbyggnaden, odlingsbäddar samt den sedan tidigare kända muren utefter Huskvarnavägen. Några hittills okända dammar, byggnadsgrunder eller andra gångar kunde däremot inte upptäckas vid karteringen i juli 2014.

Med sina gångsystem, parterrer, planteringsgropar och gropar efter parkens dekorativa element, samt fiskdammen och det förmodade orangeriet utgör Rosenlunds park ett närmast unikt objekt för den trädgårdshistoriska forskningen. I motsats till flertalet andra bevarade parker och formella trädgårdar från tiden förefaller inga direkta förändringar att ha genomförts under den period som den

ursprungliga sengustavianska parken användes (ca 1790 till 1850). Vad som framträder är en arkitektoniskt väl sammanhållen representant för de stilideal som rådde under slutet av 1700-talet, ett av de allra viktigaste förändringsskedena för svensk trädgårdskultur och lantbruk (jfr Flinck 1994, Andréasson 2007).

Åtgärdsförslag

Den kartering med georadar som på uppdrag av Gatu- och parkavdelningen vid Tekniska kontoret, Jönköpings kommun, utfördes av Modern Arkeologi KB i parken vid Rosenlund under juli 2014 har väsentligt utökat kunskapen om den äldre paranläggningen på platsen. Den tidigare tolkningens luckor i såväl fysisk som detaljmässigt avseende har i hög grad kunnat fyllas ut. Den eftersträlvade helhetsbilden har fått en avsevärt bättre grad av upplösning och betydelsen av parkens mer perifera zoner har kunnat uppmärksammas. Dessutom har det varit möjligt att påvisa förekomsten av omfattande lämningar även öster om herrgårdsbyggnaden, i kanten av dagens Rosarium.

Dessa nya rön behöver vägas in i bilden av den äldre parken vid Rosenlunds herrgård och utnyttjas i förslagen till ett eventuellt återskapande av parkens gestaltning från sent 1700-tal. Just helhetssynen på denna i många avseenden ömtåliga miljö är av största vikt i det fortsatta arbetet. Likaså visar lämningarnas komplexitet på betydelsen av att skynda långsamt; att ha en långsiktig plan för återställandet och att utnyttja den externa kunskap och de nätverk som finns att tillgå.

En bestående lärdom av de hittills genomförda undersökningarna vid Rosenlund är att georadar kan ge goda indikationer på vad som finns dolt under mark. Samtidigt står det klart att det enda sättet att få full klarhet i vad de inmätta anomalierna verkligen representerar är att genomföra en arkeologisk utgrävning. Bara genom att jämföra de tolkningar som byggts på georadardata med konkreta observationer av frilagda strukturer och konstruktioner kan fullgoda resultat uppnås. Det är förvisso lockande att utnyttja georadarnas alla fördelar, inte minst då det faktum att metoden är icke förstörande, men i dagsläget krävs trots allt en kontrollfunktion i form av att riktade utgrävningar genomförs. En kunskapsbank behöver byggas upp där erfarenheter och tolkningar från denna typ av verksamhet samlas som ett stöd vid framtida undersökningar. Att enbart förlita sig på georadar - eller för den skull ett historiskt kartmaterial - är inte tillräckligt, speciellt inte när det objekt som skall undersökas är något så komplext som en trädgård eller park. Detta är extra viktigt att beakta när det som i Rosenlunds fall också finns med en möjlighet att anläggningen skall komma att återskapas.

Vissa delar av objektet RAÄ Jönköping 250 - Rosenlunds herrgårdspark - kräver ytterligare arkeologiska insatser innan ett återskapande kan påbörjas. Detta gäller exempelvis att utreda frågan om orangeriets utformning och läge, liksom terrasseringarna i herrgårdens byggnadens närhet. Likaså vore det önskvärt att skiljemuren mellan parken och Huskvarnavägen i någon form togs fram och markerades, eftersom detta är en autentisk del av den ursprungliga kompositionen som faktiskt har överlevt in i vår tid. Även de nyupptäckta rundlarna invid huvudentrén förtjänar en undersökning och närmare datering. Samma sak kan anföras beträffande området med spår efter herrgårdens trädgårdsmästeri längst i väster. För även om helhetsbilden nu har klarnat avsevärt återstår en lång rad detaljer att utreda; detaljer som kan komma att visa sig nog så betydelsefulla för arbetet med att forma Rosenlunds framtida utseende och användning.

En första åtgärd bör emellertid bli att justera gränsen för själva fornlämningsområdet RAÄ Jönköping 250, då ändringar har skett mot väster, söder och öster. Med dessa tillägg beräknas den sammanlagda lagskyddade ytan att komma att uppgå till omkring 15 000 m².

Det är av största betydelse att man vid framtida markarbeten och andra ingrepp i parken/ fornlämningsområdet beaktar att lämningar ligger förhållandevis ytligt och därför lätt kan skadas. Dessutom är det väsentligt att alla aktörer i projekt som berör Rosenlunds herrgårdspark blir informerade om att även parkens odlingsjord är en viktig (och skyddad) bärare av information om trädgårds- och odlingshistoria. Därför måste varje form av ingrepp som innebär en risk för kontaminering av detta primära källmaterial noga övervägas och diskuteras innan det genomförs.

Rosenlunds herrgårdspark har förutsättningar att kunna utvecklas till något verkligt unikt när det gäller forskning kring och gestaltning av historiska trädgårdar och parker i Sverige. För att nå dithän krävs emellertid varsamhet, långsiktig planering, ett brett samarbete och en fortsatt kunskapsuppbyggnad. De georadarundersökningar som genomfördes sommaren 2014 har givit viktiga bidrag till den utvecklingen!

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:.....	238/2014
Beställare:.....	Modern Arkeologi KB
Rapportansvarig:.....	Claes Pettersson
Fältansvarig:.....	Lars Winroth
Fältpersonal:.....	Lars Winroth, Laila Wing
Fältarbetstid:.....	2014-07-11–2014-07-13
Län:.....	Jönköpings län
Kommun:.....	Jönköpings kommun
Socken:.....	Jönköpings stad/ Ljungarums socken
Församling.....	Kristine församling
Fastighetsbeteckning:.....	Rosenlund 2:3
Belägenhet:.....	Ekonomiska kartans blad 7E 1b
Koordinater:.....	N6404792 E453154
Koordinatsystem:.....	SWEREF 99 TM
Undersökningsyta:.....	14 000 m ² (total karterad yta)
Fornlämningsnummer:.....	RAÄ Jönköping 250
Fornlämningstyp:.....	Park- och trädgårdsanläggning
Tidsperiod:.....	1700-1800-tal
Tidigare undersökningar:.....	JLM 109/2011, 129/2012

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Andréasson, A. 2007 *Trädgårdshistoria för inventerare*. Centrum för biologisk mångfald. Alnarp
- Andréasson, A. 2011 Fossesholms trädgård. Trädgårdsarkeologisk undersökning 2011. Fossesholm i Vestfossen, Øvre Eiker kommune, Buskerud Fylke. *ArchaeoGarden Rapport 2011:2*.
- Andréasson, A; Pettersson, C. 2014 *Rosenlund och den glömda parken*. I Nordman, Nordström; Pettersson 2014.
- Ernstsson, I. 2013 Trädgårdsarkeologi på Stend Hovedgård. Ett tvärvetenskapligt forsknings- och rekonstruktionsprojekt. I *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning nr 26*.
- Flinck, M. 1994 *Tusen år i trädgården: från sörmländska herrgårdar och bakgårdar*. Stockholm.
- Haltiner Nordström, S. 2012 Mur till Rosenlunds parkanläggning. Arkeologisk förundersökning av RAÄ 250 inför en häckplantering inom Rosenlunds herrgårdsområde, Ljungarums socken, Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2012:13*.
- Karlson, B.E. 2014 *Lustgårdarna - trädgårds- och parkhistoria kring Jönköping*. I Nordman, Nordström; Pettersson 2014.
- Karlson, B.E, Sörensen, M. 2005 Antikvarisk utredning Rosenlunds herrgård, Rosenlund. Ljungarums församling i Jönköpings kommun, Jönköpings län. *Jönköpings läns museum. Byggnadsvårdsrapport 2005:25*
- Nordman, A-M, Nordström, M, Pettersson, C. (red) 2014. Stormaktsstaden Jönköping. 1614 och framåt. *JASS:3*. Jönköping.
- Nordström, M, Rönby, J. 2005 Röset i Huskvarnaviken - provgrävning i ett förmodat bronsåldersröse på fyra meters djup i Vättern. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2005:18*.
- Pettersson, C. 2013 Åter till Rosenlunds park. Arkeologisk förundersökning av RAÄ Jönköping 250 i syfte att kontrollera riktigheten in de tolkningar som baserats på georadarkarteringen. Jönköpings stad och kommun. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2013:29*.
- Pettersson, C; Andréasson, A. 2013 Tillbaka till Rosenlunds 1700-talspark. Trädgårdsarkeologi och georadar. I *Bulletin för trädgårdshistorisk forskning nr 26*.
- Pettersson, C, Winroth L. 2010 Ekot av ett slott. Georadarundersökning inom Västra kajen, RAÄ nr 137, slottsområdet, Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län. Pettersson, C, Winroth L. 2010 Ekot av ett slott. Georadarundersökning inom Västra kajen, RAÄ nr 137, slottsområdet, Jönköpings stad i Jönköpings kommun, Jönköpings län. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2010:12*
- Rosenlunds rosarium* 2011 Informationshäfte utgivet av Tekniska kontoret, Jönköpings kommun.

Skanser, L. 2003 Järnåldersgården i Ekparken. Arkeologisk för- och slutundersökning av en boplats inför husbyggnation inom fastigheten Rosenlund 2:1. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2003:32.*

Waldemarsson, D. 1986 *Weichselian lithostratigraphy, depositional processes and deglaciation patterns in the South Vättern basin, south Sweden.* Lund.

Winroth, L, Andréasson, A, Pettersson, C. 2011 Den dolda lustgården. Baron Posses park på Rosenlund. Kartering med georadar hösten 2010 och våren 2011 inom den västra parken vid Rosenlunds herrgård. Jönköpings stad och kommun. Jönköpings län. *Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2011:32.*

2013 Öväntat kartlagd med markradar. Rosenlunds gustavianska trädgård. *Populär Arkeologi 1:2013.*

Zeidlitz, A. 2014 *Framtida användning av Rosenlunds herrgård och dess omgivning.* (Utredning) Stadskontoret, Jönköpings kommun.

Kartunderlag

Digitala fastighetskartan

Karta över Höggärdet i Ljungarums socken. Upprättad av lantmätare J.P. Duker år 1710. Lantmäterimyndigheternas arkiv: E141-4:1

Karta över Rosenlunds egendom. Upprättad av C.O. von Gedda år 1904. Förvaras i Stadsbyggnadskontorets arkiv.

Stort tack till Lennart Lindberg som förmedlade ett antal av familjen Arvid Lindmans privata fotografier från perioden 1894 till 1936 tillsammans med ett tillstånd att använda bilderna i föreliggande rapport.

Rosenlund Jönköping kommun

GEORADARUNDERSÖKNING VID ROSENLUNDS HERRGÅRD

TEKNISK RAPPORT 15
2014

ModernArkeologi

Rosenlund

Georadarundersökning 2014

Rosenlund, Jönköpings kommun, Jönköpings län

Administrativa och tekniska uppgifter

Län	Jönköping
Kommun	Jönköping
Socken	Jönköping
Lokal	Rosenlund
RAÄ-nummer	Jönköping 250
Koordinater.....	SWEREF99TM
Höjdmödel.	RH 2000
Fältarbetstid	2014-07-10 – 2014-07-13
Uppdraget utfört av	Lars Winroth och Laila Wing, Modern Arkeologi
Uppdragsgivare	Jönköpings kommun, Björn Kalin
GPS	Sokkia RTK/CPOS med TDS Nomad handdator
Georadar	Sensor & Software, NogginPlus 500 MHz med SmartCart
Mjukvara.....	Sensor & Software EKKO Mapper 4, 64-bit
Huvudsaklig profilriktning	Nord/Syd
Profilavstånd	25 cm
Max djup.....	300 cm
Uppskattad signalhastighet	7,5 cm/ns
Mätspåravstånd.....	5 cm
Antal stackade mätspar.....	4
Väder inför och vid undersökningstillfället	Uppehåll och soligt

Modern Arkeologi
Parkgatan 29, 645 61 Stallarholmen, Sverige
Telefon +46 152 34714, +46 70 238 13 13
www.modernarkeologi.se

Rosenlund – Georadarundersökning 2014
Jönköpings kommun, Jönköping socken, Jönköpings län
Modern Arkeologi teknisk rapport 15, 2014

Författare: Lars Winroth

Omslagsbild: Foto från fältarbetet – Radar och bröllopsfotografering vid Rosenlund - Fotograf Laila Wing

Innehåll

Administrativa och tekniska uppgifter	2
Inledning	5
Bakgrund och syfte	5
Metod	5
Undersökningen	6
Undersökningsytan	6
Samtliga tolkningar	7

Till rapporten hör digitalt data för GIS med bland annat 67 stycken georadarbilder för varje 5 cm, 0-170 cm djup, i steg om 2,5 cm.

Inledning

Bakgrund och syfte

Under år 2010 och 2011 karterades delar av Rosenlundsparken. Den rika växtligheten förhindrade då stora delar av parken från att karteras. Under 2014 utfördes därför en kompletterande georadarkartering av vissa ytor som tidigare inte var tillgängliga. Till undersökningen lades även ytor öster om huvudbyggnaden. Totalt karterades nära 6 000 kvadratmeter, som adderat till tidigare undersökningar ger en total karterad yta vid Rosenlund om drygt 14 000 kvadratmeter. Förutom tolkningar av 2014 års kartering har även en revidering och komplettering av tidigare års tolkningar gjorts.

Metod

Inmätning och utsättning gjordes med en Swepos-kopplad RTK-GPS med en noggrannhet på cm-nivå. Radarmätning skedde med ett maximalt djup av 3,0 meter och den genomsnittliga signalhastigheten i marken uppskattades till 7,5 cm/ns. Markens signaldämpande egenskaper begränsade det för tolkning användbara djupet till ca 2 meter. Under arbetets gång togs preliminära resultat fram två gånger per dag som underlag för eventuell anpassning av karteringsytan och kontroll av kvalitet.

Vid kartering med georadar mäter man i parallella linjer, så kallade profiler. En odometer på georadarenheten registrerar profilens längd. För varje 5 cm i profilen sänder georadarenheten ut en vertikal radarpuls och registrerar tiden och styrkan hos ekon från olika lager i marken, så kallade mätspår. Genom att uppskatta signalhastigheten i marken kan tiden omvandlas till djup i centimeter. Mätspåren lagras temporärt i en datorenhet på georadarmaskinen innan överföring till dator för analys.

Över hela undersökningsytan läggs profiler parallellt, vanligtvis med 25 cm avstånd. Ett mindre profilavstånd ger ett resultat med högre upplösning men tar också längre tid att genomföra. Det är av yttersta vikt för kvaliteten på resultatet att odometern kalibreras regelbundet och att profilerna placeras korrekt enligt plan i undersökningsytan.

Eftersom georadarantennen i princip måste ligga mot marken är det också viktigt att undersökningsytan är jämn och fri från hinder. Gräs bör vara klippt och åkermark måste vara jämn utan fåror. Varje ythinder innebär extra arbete med brutna profiler som i sin tur medför extra kostnader samt negativ påverkan på kvalitet. Vädret påverkar hur djupt radarsignalen går. Långvarigt regn ger mycket vatten i marken som dämpar signalen.

När datainsamlingen är klar bearbetas informationen i flera specialiserade programvaror, där alla mätspår läggs ihop i en 3D-modell ur vilken man skapar en mängd centimetertjocka djupskivor över hela undersökningsytan. Djupskivorna georefereras i GIS-system för vidare tolkning och rapportering.

Undersökningen

Undersökningsytan

Den totala undersökningsytan efter 2014 års komplettering med 6 000 kvm, omfattar drygt 14 000 kvadratmeter. Förutom ytan kring det gamla stallet, som idag är beväxt med träd och buskage, och en yta i områdets nordvästra hörn som är beväxt med buskar, har all yta som inte är bebyggd karterats med georadar. Med ett profilavstånd på 25 cm har undersökningsytan täckts av över 56 000 meter radarprofiler, motsvarande 1 120 000 mätpunkter.

Figur 1. Den totala georadarytan markerad med blått.

Samtliga tolkningar

Figur 2. Samtliga tolkningar.

Figur 3. Samtliga tolkningar på vit bakgrund.

Alltsedan den dolda gustavianska parken vid Rosenlund upptäcktes sent på hösten år 2010 har det förts diskussioner om vad som skall ske med denna unika lämning. Är det möjligt att försöka återskapa den ursprungliga yttre miljön kring herrgården? Hur skall man i så fall gå tillväga?

Som ett första steg utfördes en begränsad forskningsundersökning våren 2013. Syftet var att kontrollera hur väl de tolkningar som byggde på resultat från karteringar med georadar stämde överens med verkligheten. Hur tillförlitliga var kartorna? Kunde man göra en rekonstruktion av parkanläggningen utifrån dem?

Resultatet var entydigt. Allt som registrerats med georadar kunde identifieras i en utgrävningssituation. Nu gjordes en kommunal utredning kring herrgårdsområdets framtida användning och utformning. De rekommendationer som denna utredning utmynnade i bildade i sin tur underlag för ett beslut angående Rosenlund i kommunfullmäktige den 24 april 2014. Då beslöts att fastigheten skulle förbli i kommunal ägo och att förutsättningarna för ett återställande skulle undersökas.

Men först behövde ytterligare en kartering med georadar inom det område som en gång rymt en elegant parkanläggning från sent 1700:tal. Det fanns fortfarande ytor inom den lagskyddade fasta fornlämningen RAÄ Jönköping 250 som måste undersökas närmare. Nu fick man också möjlighet att ta med mätutrustningen öster om huvudbyggnaden, in i Rosariet.

I föreliggande rapport redovisas de resultat som personal från Modern Arkeologi samlade in under några hektiska julidagar. Materialet har tolkats och bearbetats i samråd med Jönköpings läns museum.